

H. KNIJTIJZER

Torens

Het bouwen van torens is een aangeboren behoefte van mensen. Reeds het kind bouwt hartstochtelijk met zijn blokken-doos torens; steeds hoger tot zij omvallen en zo heeft de gehele mensheid van oudsher haar torens gebouwd.

Torens allereerst als uiting van een oerbehoefte, van een levensgevoel. Pas later werden de torens ook utilitaire bouwwerken als de lichtbakens op kusten, als tijd-aanwijzers middels uurwerken en als plaatsen waar luidklokken en carillons konden worden opgehangen. Was de toren dan oorspronkelijk geen functioneel bouwsel maar eerder een zinnebeeld, de toren was wel verbonden met de mythe. Hij werd gezien als een teken van hoogmoed en vermetelheid, als overdrijving die straf en vervloeking verdiende. Toen de inwoners van Babylon midden in hun stad een toren wilden bouwen waarvan de spits tot in de hemel zou reiken, toen werd dat als godslastering beschouwd en God bestrafte de inwoners door hun taal te verwarren tot de Babylonische spraakverwarring; onenigheid en misverstanden traden op en stad en toren bleven onvoltooid.

Omdat de torens in beginsel onvoltoebaar zijn is het niet verwonderlijk dat door bouw-moeheid of geldgebrek vele torens hetzij nooit bekroond werden hetzij dat door uitstel de meeste torenspitsen zelden organisch met de torenromp waren verbonden.

Toch tonen de onvoltooide torens met de rust van hun kubistische massa's een grote statische bezonkenheid, die door hun omhoogstrevende kracht boeien, zoals de torens van Dordrecht, Leeuwarden, Rotterdam en Zierikzee.

Soms werden de torenrompen afgedekt met een eenvoudig zadeldak, zoals dat veelvuldig voorkomt in Friesland of met een achtkantige gemetselde spits onmiddellijk aansluitend op de vierkante romp waarvan in Schildwolde een bijzonder fraai voorbeeld is te vinden. Boeiend door eenvoud en kracht zijn de met leien beklede houten pyramidale spitsen van Eemnes, Laren en Naarden.

Tegenover het statische type staat het dynamische type torens, waarbij de beweging overheerst: de Oude Kerkstoren van Amsterdam, de Martinstoren van Groningen en de sierlijke kruistoren van de St. Bavo van Haarlem. Bijzonder fraai zijn de aansluitingen van romp en spits van de statige Westertoren met zijn krachtige silhouet en die van de Zuiderkerkstoren met zijn gracieuze vormgeving.

Het valt op dat de grote torenbouwkunst altijd is te vinden in de stedelijke milieus. Terecht noemde Bruno Taut de toren de 'stedekroon', met haar gesloten of opengewerkte bollen in peer- en uivorm, met lichte bogen en pinakels, met haar speelse overgang van torenmassa naar het niets.

De toren van Hulst met nieuwe betonnen spits

Hoewel niet alle torens zingende torens zijn omdat zij geen carillons bezitten, toch zingen alle torens het lied van het silhouet, zoals de torens van Amersfoort, Rhenen en Utrecht.

Herman Besselaar schreef eens dat Nederland par excellence een torenland is; waar ter wereld werd op zo'n klein oppervlakte zo'n rijke variatie van stenen wachters gebouwd?

De statische torens zijn op een enkele uitzondering na verbonden aan kastelen en vestingwerken, zij zijn het teken van macht en oorlog, terwijl de dynamische torens de hoogtepunten vormen van raadhuisen en kerken als teken van vrede en liefde. Deze laatste waren zo vertrouwd voor de burgerij dat zij hen beschouwde als familielid, als vrienden: de Lange Jan van Amersfoort en Middelburg, terwijl de Amsterdammers met hun gevoel voor gein

spreken van de Kolenkit en de Duiventil.

Als na de Gotiek, de Renaissance en de Barok het Rationalisme komt, dan verschijnen op functionele gronden watertorens, verkeerstorens en reclametorens, maar de ware torenbouwkunst verschaalde tot de nabootsing van oude spitsen. Bovendien dreigde er nog een ander gevaar voor de torens. Achter hoge woonblokken, kantoren en fabrieken gaan thans vele fraaie torens schuil. Zoals de molens hun biotoop behoeven, zo vragen de torens om ruimte. Toch is de behoefte van de mens om torens te bouwen zo groot dat nu allerlei kleine en speelse spitsen verschijnen: in Amsterdam van J. F. Staal op het oude gebouw van het Telegraafkantoor, van J. Boterenbrood op huize Lydia, van M. de Klerk op woningen in de Spaarndammerbuurt en van C. Dam op de Optiebeurs aan het Rokin.

Na de eerste wereldoorlog werd de in 1911 door brand verwoeste toren van Ysselstein in 1923 volgens het plan van M. de Klerk, overleden in dat jaar, gerestoreerd. Dr. J. Kalf schreef in *Wendingen* dat de nieuwe spits zo vertrouwd staat op de oude romp dat alleen een vakman op de gedachte zal komen dat een Amsterdamer na vijfhonderd jaar het werk voltooid van de in 1530 naar Ysselstein verdwaalde Italiaan Pasqualini. Terecht wees Prof. J. Huizinga er in zijn boek *'De Geschiedenis der Wereld'* op dat zo ergens dan spreekt hier de onloochenbaarheid van de stelling, dat de cultuur slechts geboren kan worden in de persoonlijkheid.

Na de tweede wereldoorlog ontstond een herleving van de torenbouwkunst. Door het oorlogsgeweld waren immers vele torenspitsen en -rompen verwoest. Zij herrezen, vaak beziel door de oude voorbeelden. Zo schijnt Verlaans nieuwe toren van Weert geïnspireerd te zijn door de Utrechtse Domtoren. Boeiend is Brouwers nieuwe spits van Hulst, die met haar betonconstructie en haar gestileerde engelen een betoverend silhouet toont. Toen in 1948 de St. Walburgstoren van Zutphen door brand was vernield schreef het Genootschap *Architectura et Amicitia* een prijsvraag uit voor een nieuwe spits; als voorbeeld van moderne torenbouwkunst geldt de inzending van architect D. Zuiderhoek: *De Grafelijke Kroon*.

Torens blijven altijd boeien. Soms spreken zij van de kracht van Beethovens *Eroica*, dan weer van de innerlijke rust van Vivaldi of van de sierlijke beweeglijkheid van Mozart, maar altijd verhalen de torens van een eigen schoonheid. Hoe zouden, zo sprak Prof. Granpré Molière, hoe zouden onze steden zo uitbundig van speelse vormen en zo voldronken in kleur zijn als de schoonheid niet de vreugde van het volk was; de opengewerkte torenspitsen doen stof vervloeien in het onbegrensde, het kleine vereenzelvigd zich met de oneindigheid.

*De heer Knijtijzer is architect te Amsterdam en lid van de redactieraad van *Heemschut*.